

Anna Kostecka-Sadowa

Polska Akademia Nauk w Krakowie

Instytut Języka Polskiego

ORCID: 0000-0002-2287-904X; e-mail: annasadowa@op.pl

Zapożyczenia niemieckie w gwarze spiskiej (na podstawie materiału zgromadzonego w *Korpusie spiskim*)

Abstrakt: Artykuł jest próbą określenia na podstawie gwary spiskiej zasięgu germanizmów leksykalnych w polach tematycznych, które pozwolą wskazać, przez jakie dziedziny życia szerzyły się one najbardziej, z określeniem liczby zapożyczeń w poszczególnych polach semantycznych. Podstawą omówienia jest powstały *Korpus spiski*.

Słowa kluczowe: gwara spiska, zapożyczenia niemieckie, pole tematyczne, *Korpus spiski*.

Abstract: *German borrowings in Spisz dialect (on the basis of material collected in the Corps of Spisz).* The article is an attempt at defining the range of lexical Germanisms in thematic fields in the Spisz dialect. This will allow to indicate which areas were most affected and to determine the number of borrowings in specific semantic fields. The basis for the discussion is the Corps of Spisz.

Keywords: Spisz dialect, German borrowings, semantic fields, *Corps of Spisz*.

Na obecność wyrazów niemieckich w języku polskim zwracali uwagę autorzy różnorodnych prac. O germanizmach w gwarach polskich powstało również wiele artykułów. W dialekcie wielkopolskim tym zagadnieniem zajmowali się m.in. B. Walczak, M. Gruchmanowa (1997), na Mazowszu – J. Siatkowski (1967, 1983, 2004 i in.), M. Biolik (2000) i in. O wpływie niemczyzny na gwarę Puńcowa pisała M. Broda (1978). Najwięcej prac dotyczy Śląska (Obara 2002, 357–372; Bąk 1933, 1963; Zaręba 1961; Miodek 1991 i wielu in.).

Zapożyczone wyrazy, których stosowanie staje się na ogół modne, zostają z biegiem czasu wchłonięte przez język za pomocą procesów słowotwórczych. Przejęte słowa stają się popularne również ze względu na pojawianie się dziedzin wyspecjalizowanych, dla których brakowało wcześniej odpowiednich określeń.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie niemieckich zapożyczeń w gwarze spiskiej oraz próba wyznaczenia zasięgu germanizmów leksykalnych w polach tematycznych, które pozwolą wskazać, przez jakie dziedziny życia szerzyły się one najbardziej, z określeniem liczby zapożyczeń w poszczególnych polach semantycznych. „Określenie udziału germanizmów w leksyce regionalnej jest istotne również dla przedstawienia obrazu językowego społeczności wielokodowej, w którym uwzględnia się wszystkie używane i współwystępujące na danym terenie kody” (Greń 2002, 249–258).

Minęło kilka dekad, od kiedy apelowano o opracowanie słownictwa góralskiego (por. Sowa 2002). Najobszerniejszym słownikiem dotychczas wydanym jest *Słownik gwary podhalańskiej* B. Dembowskiego z 1894 roku, w 2009 roku powstał *Słownik gwary zakopiańskiej* J. Zborowskiego, Józef Kaś wydał *Słownik gwary orawskiej* (2011), a na ukończeniu jest tegoż autora *Ilustrowany leksykon gwary i kultury podhalańskiej*, t. I–IX. Lukę słownika spiskiego wypełnia powstały *Korpus spiski*. Jest to elektroniczna baza języka mówionego mieszkańców polskiej części Spisza, opracowywana w ramach projektu *Język mieszkańców Spisza. Korpus tekstów i nagrań gwarowych*. Projekt ten został zrealizowany w Instytucie Języka Polskiego PAN w Krakowie, a jego kierownikiem jest prof. Helena Grochola-Szczepanek. Celem tego przedsięwzięcia było zbadanie współczesnej sytuacji językowej na polskim Spiszu, dokumentacja gwary spiskiej, opracowanie elektronicznego korpusu tekstów i nagrań gwarowych oraz udostępnienie bazy w formie serwisu internetowego (Grochola-Szczepanek 2016, 186–187).

Materiał został zebrany w trakcie badań gwar spiskich w latach 2015–2018. Badaniami objęty jest cały region Spisza na terenie Polski, w którego skład wchodzi 15 miejscowości spiskich: Czarna Góra, Dursztyn, Falsztyn, Frydman, Jurgów, Kacwin, Krempachy, Łapszanka, Łapsze Niżne, Łapsze Wyżne, Niedzica, Niedzica-Zamek, Nowa Biała, Rzepiska i Trybsz. W badaniach brali udział respondenci reprezentujący trzy pokolenia. Istotnym kryterium badań było uchwycenie kodu językowego takiego, jaki naprawdę obecnie występuje w komunikacji starszych i młodszych pokoleń Spiszaków. W doborze informatorów świadomie dążono do nadreprezentacji osób starszych, a więc takich, u których gwara jest zachowana najlepiej i które mają najmniejszą interferencję z językiem ogólnym. Uwzględnianie w badaniach także przedstawicieli średniego i najmłodszego pokolenia pozwala obserwować procesy utraty cech gwarowych przez wpływ języka ogólnego oraz występowanie kodu mieszanego. Łącznie jest to 90 godzin nagrań (Grochola-Szczepanek, Górski, Waldenfels, Woźniak 2019, 167).

Nagrania korpusowe stanowią bogate źródło wiedzy o gwarze spiskiej, a przede wszystkim o kulturze regionu. System leksykalny zajmuje szczególne miejsce w badaniach dialektologicznych, ponieważ jest zwierciadłem kultury materialnej i duchowej użytkowników gwary, ukazuje procesy osadnicze i wzajemne przenikanie się grup etnicznych, kulturowych i religijnych. Gwara, tak jak i język ogólny, żyje, rozwija się i zmienia, a zasób leksykalny często się wzbogaca poprzez przejmowanie słownictwa z innych gwar i języków. Do dziś gwara spiska dla mieszkańców Spisza jest pierwszym językiem ojczystym, w którym z wyrazami rodzimymi (polskimi), przeplatają się wyrazy słowackie, niemieckie, węgierskie i rumuńskie, ruskie, angielskie, zwłaszcza u tych, którzy wrócili z emigracji w Stanach Zjednoczonych. Znaczna część odnotowanych w *Korpusie spiskim* wyrazów należy do słownictwa zapożyczonego. Jest to, oczywiście, efekt wielowiekowych kontaktów mieszkańców wsi z językami sąsiadów czy zaborców (tu z językiem niemieckim, węgierskim, słowackim).

Spisz to region historyczno-etnograficzny o burzliwych dziejach i zmieniających się w ciągu wieków granicach. Pierwotnie (w XII–XIII w.) obejmował on tylko okolice Spiskiego Zamku, maksymalny zasięg osiągnął w XIX w. Omawiane tereny należały przez dłuższy czas do Królestwa Węgierskiego.

Różne etnicznie osadnictwo i jego zmienna przynależność do różnych organizmów państwowych sprawiły, że skład narodowościowy ludności Spisza przed rokiem 1918 był złożony. Większość ludności, zwłaszcza wiejskiej, stanowili Słowacy, na północy mieszkało sporo ludności etnicznie polskiej (nie zawsze jednak wykazującej polską świadomość narodową), w miastach mieszkali liczni Niemcy – w wieku XIII po wydłubieniu ziemi spiskiej spowodowanym najazdami tatarskimi nastąpiła kolonizacja niemiecka, głównie z Nadrenii, Śląska i Saksonii (na prawie niemieckim lokowano większość miast spiskich), na południu był spory odsetek ludności węgierskiej. We wrześniu 1939 roku Niemcy zajęli Spisz i przekazali go Republice Słowackiej, a granica między Generalnym Gubernatorstwem a Słowacją przebiegała tak jak w 1918 roku. Ten stan trwał do końca wojny w 1945 roku.

Język niemiecki był – obok węgierskiego – przez wieki powszechnie znany wśród ludności słowackiej. Słownictwo niemieckie mogło się przedostawać do południowych gwar polskich również dzięki osadnikom Saskim w Karpatach lub poprzez Śląsk. W gwarze spiskiej przeszło przez filtr węgierski, czasem za słowackim pośrednictwem.

Do omawianej gwary przejmowane były głównie wyrazy ogólnoniemieckie, chociaż nie brak tu też leksemów niemieckich potocznych czy dialektalnych. Zapożyczenia przenikały przede wszystkim drogą ustną, dlatego w wielu wypadkach dochodzi do dowolnych przekształceń brzmienia wyrazów wynikających z trudności odwzorowywania nietypowych dla gwar polskich zbitek spółgłoskowych, do powstawania wtórnych skojarzeń. Oddziaływanie języka niemieckiego na gwary spiskie przyczyniło się do pojawienia się wielu germanizmów nieznanymi językowi ogólnopolskiemu, a pośrednictwo języka słowackiego spowodowało, że część słownictwa jest typowa tylko gwarze spiskiej.

Zgromadzonych germanizmów w *Korpusie spiskim* jest ponad 240, co stanowi 3% wszystkich wyrazów, reprezentują one różne grupy tematyczne i w różny sposób są zaadaptowane w gwarze. Są tutaj wszystkie zasłyszane warianty fonetyczne, fleksyjne i morfologiczne poszczególnych wyrazów pochodzenia niemieckiego¹.

Jak wspomniano, wiele z nich zostało zapożyczonych przez słowackie pośrednictwo, np.: *apsztok* ‘element wozu żelaznego podtrzymujący od góry os pojazdu’, niem. *Achsenstock* ‘część wozu, drewniana oprawa osi’, słowac. *akštok* ‘element wozu, drewniana belka, w której osadzona jest os’; *bala* ‘piłka do gry’, słowac. dial. *bala* ‘piłka, zrobiona w sposób amatorski’, niem. *Ball* ‘piłka’; *borytasy* ‘pętlowa ozdoba na męskich spodniach regionalnych’, słowac. dial. *boritáš* ‘ozdobny sznurek na męskich spodniach’, niem. *Borte* ‘obszycie, lamówka’; *budar* ‘prymitywna toaleta, zwykle na podwórzu; wychodek’, słowac. dial. *budár* ‘toaleta, wychodek’, niem. *Bude* ‘namiot, chata’; *fesiak* ‘elegancki młody mężczyzna’, słowac. *fešák* ‘młody, piękny chłopak’, niem. *fesch* ‘szykowny’; *fiškališ* ‘adwokat’, słowac. dial. *fiškáliš* ‘prawnik, adwokat’, słowac. *fiškál* ‘ts’, niem. *Fiskal* ‘ts’; *kachla* ‘kafel’, słowac. dial. *kachl’a* ‘kafel’, niem. *Kachel* ‘ts’; *paradajka* ‘pomidor’, słowac. *paradajka* ‘pomidor’, niem. austr. *Paradieser* (śr.-wys.-niem. *paradis-äpfel* ‘rajskie jabłko’); *žufa*, *žufka* ‘zupa z suszonych śliwek i mleka lub maślanki’, st.-słowac. *žufa*, *žufka* ‘zupa winna’, śr.-wys.-niem. *süfe* ‘zupa’ i wiele in.

¹ Definicje wyrazów są podawane z *Korpusu spiskiego*.

Przedstawione w *Korpusie spiskim* pożyczki niemieckie są niejednolite pod względem stopnia przyswojenia. Można wśród nich wydzielić różne rodzaje zapożyczeń, wyrazy przejęte w wyniku adaptacji fonetycznych i fonetyczno-graficznych, jak też leksemy przystosowane do polszczyzny gwarowej pod względem słowotwórczym i fleksyjnym².

Największe nasilenie germanizmów w wiekach XIII, XIV i XV wiązało się z przemianami ekonomicznymi, organizacją życia wiejskiego i miejskiego przy pomocy prawa niemieckiego. Z tego okresu utrwaliła się w Polsce leksyka związana z mieszkaniem, budownictwem, sprzętem gospodarstwa domowego, sądownictwem i strojami.

W literaturze przedmiotu często zwraca się uwagę na to, że germanizmy zarówno w języku ogólnopolskim, jak i w gwarach polskich dotyczą przede wszystkim dziedzin związanych z techniką i technologią. Potwierdza się to również i w gwarze spiskiej, chociaż wiele zapożyczeń dotyczy też innych sfer życia człowieka. W polu tematycznym dotyczącym człowieka, mamy następujące przykłady **określeń człowieka** (13): *bajtł* ‘dziecko’, niem. *Büttel* ‘pieszczotliwie o dziecku’; *popa* ‘niemowlak’, niem. *Puppe* ‘lalka’; *gotka* ‘matka chrzestna’, niem. *Godel* ‘matka chrzestna’; *potek* ‘ojciec chrzestny’, niem. *Pate* ‘ojciec chrzestny’; *kamarat*, *kamaratka* ‘przyjaciół’, niem. *Kamerad* ‘kolega, towarzysz’; poza tym określenia nacechowane ekspresywnie: *fesiak* ‘elegancki młody mężczyzna’, niem. *fesch* ‘szykowny’; *fryjernik*, *fryjownik* ‘mężczyzna lubiący towarzystwo kobiet; kobieciarz’, *fryjownica* ‘kobieta lubiąca spędzać czas w towarzystwie mężczyzn’, śr.-wys.-niem. *Vr̄ter* ‘zalotnik’; *loter* ‘nicpoń’, niem. *Lotter* ‘nicpoń’; *lumpak* ‘o mężczyźnie lubiącym imprezy towarzyskie i alkohol’, niem. *Lump* ‘gałgan, łajdak’. **Nazwy części ciała**: *kufa* 1. ‘pysk zwierzęcia’, 2. ‘z nacechowaniem emocjonalnym o twarzy’, niem. *Kufe* ‘beczka kadź’.

Następnie liczne są **nazwy zawodów** (15): *cymerman* ‘cieśla’, niem. *Zimmerman* ‘cieśla’; *fajerman* ‘strażak’, niem. *Feuermann* ‘strażak’; *farar* ‘ksiądz’, niem. *Pfarrer* ‘ksiądz’; *fiśkaliś* ‘adwokat’, niem. *Fiskal* ‘ts’; *foszniar*, *foszner* 1. ‘rządca w majątku’, 2. ‘leśniczy’, niem. *Förster* ‘pracownik nadzoru leśnego; leśniczy lub gajowy’; *fosznerowy*; *graf* ‘hrabia’, niem. *Graf* ‘tytuł szlachecki, odpowiednik hrabiego’; *handlagier*, *antlagier* ‘pomocnik murarza lub zduna’, niem. *Handlager* ‘pomocnik murarza lub zduna’; *jegier* ‘przełożony służby leśnej; leśniczy’, niem. *Jäger* ‘główny myśliwy, leśniczy’; *knapka* ‘kobieta zajmująca się tkaniem; tkaczka’, niem. *Knappe* ‘pachołek, giermek, górnik’; *landkomisarz* ‘niemiecki komisarz na Spiszu w czasie okupacji’, złożenie z niem. *Land* ‘kraj, ziemia’ i *komisarz*; *oberjeger* 1. ‘przełożony służby leśnej; leśniczy’, 2. ‘główny myśliwy’, niem. *Oberjäger* 1. ‘pierwszy łowczy’, 2. woj. ‘podoficer strzelców’; *rychtarz* ‘wójt lub sołtys’, niem. *Richter* ‘ten kto sądzi’; *sznajder* ‘krawiec’, niem. *Schneider* ‘krawiec’.

Wyróżniającą się grupą zapożyczeń niemieckich są leksemy dotyczące kultury materialnej. Odnotowałam wiele germanizmów związanych **nazwami tkanin, ubiorów**, skończywszy na różnych **elementach dekoracyjnych** (32). Wiele nazw tkanin ma pochodzenie niemieckie: *barchet* ‘flanela’, niem. *Bärchent*; *gradel* ‘materiał bawełniany lub lniany z wytłaczanymi dziurkami’, niem. *Gradel* ‘rodzaj tkaniny’; *gradłowy* ‘o materiale: mający wytłoczony wzór’; oraz **nazwy stroju pochodzące od nazw materia-**

² To zagadnienie jest bardzo obszerne i zostanie omówione w kolejnym artykule.

lu: *kartunka* 1. ‘spódnica w spiskim stroju regionalnym’, 2. ‘bawełniana chustka na głowę’, 3. ‘nazwa damskiego stroju regionalnego’, niem. *Kartun* ‘kreton’; *sztoska* 1. ‘chustka z cienkiej tkaniny wełnianej’, 2. ‘spódnica z tkaniny wełnianej w stroju spiskim’, niem. *Stoff* ‘materiał, tkanina’. Poza tym słownik zawiera germanizmy dotyczące **nazw ubiorów i związanych z ubiorem**: *ancug* ‘garnitur’, niem. *Anzug* ‘garnitur’; *celta* ‘płaszcz z grubego, nieprzemakalnego materiału’, niem. *Zelt* ‘namiot wojskowy, nieprzemakalna płachta brezentowa’; *gerok* ‘grubsza wierzchnia odzież wełniana, np. żakiet, kamizelka’, niem. *Gehrock* ‘surdut’; *lajbik*, *lajbiczek*, *lejbik* niem. *Leibchen* ‘stanik, gorset’; *siure* ‘fartuch w stroju spiskim lub podomka zakładany na co dzień’, niem. *Schurz*, *Schürze* ‘fartuch’; wyroby z tkanin oraz akcesoria ubraniowe: *asentroggi*, *hasentroggi* ‘szelki’, niem. *Hosenträger* ‘szelki’; *blamka* ‘lampas’, niem. *Flámme*, *Flamm* ‘kawalek skóry’; *borytasy* ‘pętłowa ozdoba na męskich spodniach regionalnych’, niem. *Borte* ‘obszycie, lamówka’; *deka*, *deczka* ‘pokrowiec, narzuta, koc’, niem. *Decke* ‘koc, pled, kapa’; *fafrynga* ‘strzęp’, niem. *Waffenrock*; *grostuch* ‘mocna płachta lniana z czterema trokami służąca do przenoszenia czegoś na plecach, np. siana, liści, gałęzi, także do kołysania małego dziecka podczas prac polowych’, niem. *Grobstuch* – złożenie wyrazów *Groß* ‘duży’ i *Tuch* ‘chusta’; *holstuch* ‘szalik’, niem. *Halstuch* ‘szal’; *maśla* ‘kokarda’, niem. *Máschel* ‘pętla, węzeł’; *snuptybla*, *snuptyłka* ‘chusteczka do nosa’, niem. *Schnupftüchlein*; *szpiczyk* ‘rodzaj zdobienia na PORTKACH’, niem. *Spitze* ‘ozdobna koronka’; *kantka* ‘zaprasowana krawędź złożonej nogawki spodni’, niem. *Kante* ‘oblamówka, krawędź’; *sztrompadla*, *sztrymfelka*, *sztymfalnia* ‘podwiązka’, niem. *Strumpfband* ‘podwiązka’; *sztymfla* ‘pończocha’, niem. *Strumpf* ‘pończocha’; *harnadla* ‘spinka do włosów’, niem. *Haarnadel*; *szpanga* ‘spinka do włosów’, niem. *Spange* ‘klamra, sprzączka’; *szpularzyk* ‘portmonetka’, niem. *spulen* ‘nawijać nici na szpule’; *brocac* ‘plecak’, niem. *Brotsack* ‘płócienna torba lub worek na żywność, głównie chleb, chlebak wojskowy’; *tasza*, *taszka* ‘torba’, niem. *Tasche* ‘torba’.

Szereg wyrazów jest **związanych z tkactwem, wytwarzaniem tkanin** (8): *falfa* ‘szpula do nawijania nici’, niem. *Pfeife*, *Feifel* ‘szpula do nawijania nici’; *gracka* 1. ‘szczotka do czesania KŁAKÓW lnianych’, 2. ‘jedno ramię szczotki do czesania KŁAKÓW lnianych’, niem. *Kratze* ‘graca, narzędzie do skrobania, grzebania’; *grępla* ‘element urządzenia do rozczesywania i czyszczenia wełny’, niem. *Krempel* ‘grępla’; *haspel* ‘przyrząd do nawijania przędzy na motka’, niem. *Haspel* ‘motowidło’; *haspinka* ‘jedna z dwóch deseczek z metalowymi haczykami, mocowanych podczas tkania na brzegach płótna, aby miało jednakową szerokość’, niem. *Haspe* ‘hak zawiasowy, skobel’, 2. ‘klamra’; *raf*, *ryf* 1. ‘przyrząd służący dawniej do oddzielania główek lnu od łądygi w postaci deski z metalowymi zębami’, niem. *Raufe* ‘żłób, karmnik’; *wierbliczek*, *werblik* ‘ołwiany obciążnik na WRZECIONIE’, niem. *Wirbel* ‘kłąb, kołek’.

Pod wpływem niemieckim weszły do gwary spiskiej liczne **nazwy dotyczące wyposażenia domu, a zwłaszcza kuchni** (30): *bajta* ‘stolnica’, niem. *Beute* ‘dzieża, ul’; *bajgiel*, *bejbizgiel*, *bigiel*, *biglajz* ‘żelazko’, niem. *Bügeleisen*; *bradura* ‘piekarnik’, niem. *Brätrohre* ‘piec do ogrzewania, podgrzewania’; *budwana* ‘rodzaj szaflika, waniienka’, niem. *Badewanne* ‘waniienka’; *drajfus* ‘metalowy trójnóg, na którym stawiało się garnki i gotowało nad otwartym ogniem’, niem. *Dreifuß* ‘trójnóg’; *fakla* ‘pochoдня’, niem. *Fackel* ‘pochoдня’; *ferflaszka* ‘blaszany, płaski pojemnik na płyny, używany

przez żołnierzy i turystów; manierka', niem. *Flasche* 'butelka', *verflachen* 'stawać się płaskim'; *ferszlak* 'skrzynka', niem. *Verschlag* 'przedział, przegroda, szopa'; *kandwa*, *kanwa* 'drewniane naczynie na mleko lub wodę', niem. *Kanne* 'konewka, dzbanek'; *kancka* 'dzbanek z pokrywką i rączką do przenoszenia płynów, np. mleka, wody', niem. *Kanne* 'konewka, dzbanek'; *nakaslik*, *nakastlik* 'nieduża szafka stojąca zwykle obok łóżka; stolik nocny', niem. *Nachtkästchen* 'ts'; *sierblik* 'nocnik', niem. *Scherbel* 'nocnik'; *sierpinka* 'miska, ronderek', niem. *Scherbe* 'skorupa, gliniany garnek'; *siolka* 'menażka', niem. *Schale* 'miska, menażka'; *strężak*, *strężlak*, *stryżak*, *stryżlak* 'siennik', niem. *Strohsack* 'siennik'; *szafel* 'duże naczynie na wodę', niem. *Schaffel* 'naczynie, beczka'; *szajbik*, *szajbiczek* 'talerz', niem. *Scheibe* 'dysk, krążek, szajba'; *szparchet* 'piec kuchenny z żeliwnym blatem, murowany z cegły, kamieni, gliny, później szamotki i kafli, służący do gotowania, pieczenia i ogrzewania kuchni', niem. *Sparofen*; *szpigło* 'lustro', niem. *Spiegel* 'lustro'; *sztamperlik*, *sztamplik* 'kieliszek do wódki o pojemności 25 ml', niem. *Stamper*, *Stamperl*, *Stamperla*; *sztywniec* 'sztywna część pióra; stosina', niem. *steif* 'sztywny, tęgi, zastygły'.

Kolejna grupa germanizmów to **wyrazy dotyczące budownictwa i części budynków, nazwy wszelkich prac z tym związanych** (16): *bant* 'belka łącząca dwie krokwie', st.-wys.-niem. *bunt* 'łączenie, spojenie'; niem. *Bund* < *binden* 'wiązać, spajać, łączyć'; *filunka* 'ozdobna listewka wokół drzwi', niem. *Füllung* 'wypełnienie'; *forzt* 'podłoga', niem. *Pfosten* 'słup, kół'; *kachla* 'kafel', niem. *Kachel* 'ts'; *kachlany*; *koch* 1. 'szyb pieca kuchennego', 2. 'komin', niem. *Koch* 'kucharz'; *krampacz* 'kilof', z niem. *Krampen*, *Krampe*; *lajśnia*, *luśnia* 'listwa', niem. *Liuhse* 'listwa'; *loft* 1. 'otwór w ścianie piwnicy, przez który wysypuje się ziemniaki po wykopaniu', 2. 'przewód wentylacyjny', niem. *Luft*; *oberluft* 'górna część okna dająca się osobno otwierać', niem. *Oberluft* 'lufcik w górnej części okna'; *szwabel* 1. zwykle w l.mn. 'zapalka', 2. 'z emocjonalnym nacechowaniem o penisie', niem. *Schwefel* 'zapalka'; *sajta*, *sajtka* 'kawałek drewna na opał; polano', niem. *Scheit* 'polano'; *sychta* 'kawałki porąbanego drewna na opał, ułożone zwykle wzdłuż ściany domu', niem. *Schicht* 'warstwa, pokład; zmiana, sychta'; *klubra* 'kawałek drewna przygotowany na opał, polano', niem. *klobe*, *klube* 'rozszczepiona część drzewa'; *malta* 'zaprawa murarska', niem. *Mörtel* 'rozczyń wapna'; *wak* 'tynk', niem. *Wachs* 'wosk'.

Następny zbiór obejmuje **nazwy sprzętów, narzędzi technicznych** (13): *blajwas*, *blejbas* 'ołówek o prostokątnym przekroju, wykonany z drewna, używany przy wykonywaniu prac stolarskich, ciesielskich', niem. *Bléiweiß* 'węglan ołowiu'; *brecha* 'narzędzie do wyciągania gwoździ', niem. *Brecher* 'łamacz, kruszarka'; *graca* 'narzędzie do ociosywania drewna', niem. *Kratze* 'graca, narzędzie do skrobienia, grzebania'; *gryfel* 'rysik', niem. *Griffel* 'rysik'; *gumelajz* 'klej do gumy' niem. *Gummilösung* 'guma płynna'; *glancpapier* 'papier ścierny', niem. *Glanz*, *Glans* 'połysk, blask, świecenie'; *glejta* 'emalia do pokrywania naczyń metalowych', niem. *Glätte* 1. 'gładkość, śliskość', 2. 'glejta'; *sznajdyza* 'narzędzie skrawające, służące do nacinania lub kalibrowania gwintów zewnętrznych; narzynka', niem. *Schneideisen* 'narzynka'; *szmergel* 'ostra osełka do ostrzenia, której nie trzeba moczyć w wodzie', niem. *Schmergel* 'papier ścierny', *schmirgeln* 'wygładzać'; *waserwaga* 'poziomica', niem. *Wasserwage* 'poziomica'; *wiertelik*, *wertel* 'miara zboża, pół korca' niem. *Viertel* 'ćwierć miary'.

Wyodrębniłam też **nazwy wozu oraz jego elementów** (15): *lytra* ‘wóz drabiniasty’, *lytrzak* ‘jedna z dwu drabin w wozie drabiniastym lub szczebel w takiej drabinie’, niem. *Leiter* ‘drabina’; *kara* ‘jedna z dwóch części wozu konnego, z całym osprzętem i dwoma kołami’, niem. *Kárre* ‘wóz, taczki’; *apsztoł* ‘element wozu żelaznego podtrzymujący od góry oś pojazdu’, niem. *Achsenstock* ‘część wozu, drewniana oprawa osi’; *buksa* ‘metalowa tuleja w drewnianym kole spełniająca funkcję łożyska’, niem. *Büchse* ‘ts’; *górt* ‘w wozie drabiniastym: łańcuszek spinający LYTRY od spodu’, ‘część uprząży, część uzdy’, niem. *Gurt* ‘popręg, pas’; *hartazel* ‘w uprząży końskiej: łańcuch łączący uzdę z dyszlem’, niem. dial. *Hartazel*; *hom* ‘gruby łańcuch’, niem. *Hemme* ‘hamulec u kół wozu’; *lonik*, *loniczek* ‘sworzeń, umożliwiający łączenie dwóch części, np. wozu oraz ich obrót’, niem. *Lahn* ‘zatyczka, kołek zabezpieczający koło przed spadnięciem z osi’; *raf*, *ryf* ‘żelazna obręcz na kole drewnianego wozu’, 2. n. wys.-niem. *Reif* ‘obręcz, metalowa opaska na kole’; *strama* ‘poprzeczna belka w saniach’, śr.-wys.-niem. *Trame* ‘kłoda, poprzeczna belka w saniach’; *syda* ‘szczebel w wozie drabiniastym’, niem. *Sidel*, *Seidel* ‘dawna miara objętości’; *szlajś* ‘hamulec w wozie, w postaci poprzecznej belki, mocowanej na przedniej KARZE u ŚNIC, dociskanej jednocześnie do obu kół’, niem. *Schleife* ‘szarfa, pętla’; *sztang* 1. ‘oś w wozie’, 2. ‘rama rowerowa’, niem. *Stange* ‘żerdź, patyk, kij’.

Wyróżniającą się grupą są **zabudowania wokół domu oraz gospodarcze i inne urządzenia** (15): *blich* ‘wydzielony przy domu teren, na którym przechowywało się rzeczy gospodarcze’, niem. *Bléiche* ‘miejsce do wybielania’; *borhaus* ‘wejście do piwnic węgierskich we Frydmanie, w których przechowywano wino’, niem. *Vorhaus* ‘sień’; *budar* ‘prymitywna toaleta, zwykle na podwórzu; wychodek’, słowac. dial. *budár* ‘toaleta, wychodek’, niem. *Bude* ‘namiot, chata’; *maształ* ‘stajnia’, niem. *Marstall* ‘stajnia dla koni’; *rygał* ‘rów’, niem. *rīge* (*Reihe*) ‘rząd, linia, linjał’; *maras* ‘błoto, bagno’, niem. *Maras* ‘błoto, bagno’, *Morast* ‘błoto, bagno, trzęsawisko’; *szlaban* ‘szlaban’, niem. *Schlagbaum*; *szajba* ‘koło pasowe na pas płaski’, niem. *Scheibe* ‘dysk, krążek, szajba’; *sztraifan*, *sztraifant* ‘drewniana przegroda, oddzielająca bydło w stajni’, niem. *Trennwand* ‘przegroda, ścianka działowa’, niem. *Streichholz* ‘zapałka’; *burtnica* 1. ‘obudowa koła młyńskiego’, 2. ‘koryto doprowadzające wodę do koła młyńskiego’, niem. *Bord*, *Bort* 1. ‘pokład, burta’, 2. ‘półka, brzeg’; *gapel*, *gepel* ‘urządzenie do napędu maszyn rolniczych, poruszane przez konie chodzące w koło’, niem. *Göpel* ‘ts’; *rajsula* ‘koło w kieracie’, niem. *Reitschule* ‘nauka jazdy konnej’; *gater* ‘główna część mechanizmu tartaku, w której osadzone są piły’, niem. *Gatter* ‘krata, trak’.

Wśród zapożyczonych wyrazów są też **nazwy pożywienia** (9): Należy tu wyraz ogólny *frysztyk* ‘śniadanie’, niem. *Frühstück*; oraz takie przykłady, jak: *pampuszek* ‘pączek’, niem. *Pfannkuchen* ‘placek upieczony na patelni’; *kreple* ‘faworki’, z niem. dial. *Krapfen* ‘ciasto smażone na tłuszczu, pączek’; *sioldra*, *szoldra*, *sołdrzyna* ‘noga wieprzowa solona i w całości wędzona’; niem. *Schoder*, *Scholder* ‘szynka’; *szuchmol* ‘pył z mąki powstający w czasie przerabiania zboża w młynie’, niem. *Staubmehl* ‘pył z mąki’; *szwajnos* ‘pasza dla zwierząt; śruta’, niem. *Schwein* ‘świnia’, *Schweinefraß* ‘pokarm dla świń’; *żufa*, *żufka* ‘zupa z suszonych śliwek i mleka lub maślanki’, śr.-wys.-niem. *sūfe* ‘zupa’.

Nie brak tu **nazw roślin i owoców** (7): *blawat* ‘chaber blawatek (*Centaurea cyanus*)’, niem. *Blaue* ‘niebieski’; *fizoły*, *fizolki* ‘fasola’, niem. austr. *Fisole* ‘fasola’;

grula 'ziemniak', niem. *Grundbirne* 'ziemniak'; *paradajka* 'pomidor', niem.-austr. *Paradeiser* (śr.-wys.-niem. *paradis-apfel* 'rajskie jabłko'); *runkla* 'burak pastewny', niem. *Runkel* 'burak pastewny'; *szparga* 1. 'roślina ozdobna; asparagus', 2. 'roślina jadalna o długich pędach; szparag', niem. *Spargel*; *taźbier* 'gorszy gatunek żyta, z którego robiono piwo', niem. *Tischbier* 'rodzaj cienkiego piwa'.

Wpływ języka niemieckiego odbija się i w słownictwie związanym z **administracją, wojskową** (6): *gwer* 'karabin, strzelba', niem. *Gewehr* 'karabin'; *asenterka* 'pobór do wojska', niem. *assentieren* 'ts'; *forzpant* 'obowiązek dostarczenia środka transportu do dyspozycji stosownych władz; podwoda', niem. *Vorspann* 'przyprzążka'; *obsied* 'ostra reprymenda', niem. *Abschied* 'zwolnienie, dymisja'; *sztat* 'organizacje, urzędy reprezentujące władzę państwową; państwo', słowac. *štát* 'państwo', niem. *Staat* 'państwo, kosztorys, budżet'; *urbar* 'wiejska wspólnota leśna, mająca własny zarząd', niem. *Urbar* 'dochód, zysk, rejestr działek ziemi'.

Używany jest też **termin morski**: *szyf* 'statek, okręt', z niem. *Schiff* 'statek'.

Oprócz wyróżnionych grup tematycznych są germanizmy o innej, **niezwiązanej z powyższymi tematyce** (16): *bala* 'piłka do gry', niem. *Ball* 'piłka'; *bundź* 'duża ilość czegoś', niem. *Bund* 'wiązka, pęk'; *cumel* 'smoczek', niem. *Zummel*; *cygaret* 'papieros', *cygaretla* 'drewniana lufka do palenia papierosów, często robiona własnoręcznie', niem. *Zigarre* 'papieros, skręt'; *fras* 1. 'jakaś siła nadprzyrodzona', 2. 'z nacechowaniem emocjonalnym: czort, diabeł', niem. dial. (bawar.-austr.) *Frais* 'skurcze (zwykle na skutek strachu)'; *frasostwo*; *fryj* 'zalecanie się, zaloty', śr.-wys.-niem. *Vr̄e* 'zaloty'; *kiera* 'zakręt na drodze', niem. *Kehr* 'obrót, zwrot'; *rajwas* 'hałas, zamieszanie', niem. *Réiterwache* 'konna warta' lub *Reihen, Reigen* 'korowód' przez pośrednictwo z idysz; *szajn* 'pomysł, idea', niem. *Schein* 'błysłk'; *wandry* 'wędrowka', niem. *Wander* 'wędrowka'; *sior* 'rząd', niem. *Schar* 'tłum, siła, kupa'; *rachetle* 'zimne ognie, fajerwerki'; *truchła* 'trumna', niem. *Trúhe, Truhne* 'skrzynia, trumna', *wic* 'kawał, żart', niem. *Witz* 'dowcip, żart'.

Osobno odnotowałam **czasowniki**, które przede wszystkim dotyczą samej pracy (33), nie licząc derywatów: *bigłować* 'prasować', niem. *bügeln* 'prasować'; *bistatować* 'robić coś według czyjejś woli', niem. *bestatten, bistatten* 'pochować, doprowadzić do określonego miejsca'; *blinczeć* 'zamykać oczy przy odliczaniu podczas zabawy', niem. *Blind* 'ślepy', niem. *blenden* 'oślepiać, razić'; *cyplować* 'obcinać zbędne kawałki skóry na obrzeżach produktu w celu zwiększenia jego estetyczności', niem. *Zipfel* 'kraj, końcówka'; *draszować* 'ścierać, wygładzać', niem. *drechseln* 'młócić, obrabiać, toczyć'; *forztować* 'układać podłogę z desek', niem. *Pfosten* 'słup, kół'; *frasować się* 'trapić się, martwić się', niem. *fressen* 'trapić się, martwić się'; *fryszykować* 'jeść śniadanie', niem. *frühstücken*; *glejtować* 'pokrywać GLEJTA', niem. *Glätte* 1. 'gładkość, śliskość' 2. 'glejta'; *grackować* 'czyścić len przy pomocy GRACKÓW', niem. *Kratze* 'graca, narzędzie do skrobania, grzebania'; *heklować* 'robić na drutach', niem. *häkeln* 'robić na drutach'; *hycować* 'spawać elementy w palenisku', niem. *hitze* 'upał, wysoka temperatura'; *kameratować* 'pozostawać z kimś w bliskich, koleżeńskich relacjach; kolegować się', niem. *Kamerad* 'kolega, towarzysz'; *kaserować, skaserować* 1. 'pozbawić życia, zabić', 2. 'zlikwidować, skasować', niem. *kassieren*; *landzić, lędzić* 'usilnie o coś prosić; żebrać', niem. *landern, ländern, lendern* 'wałęsać się, chodzić powoli'; *lumpaczyć* 'źle się prowadzić', niem. *Lump* 'gałgan, łajdak'; *marasić* 'brudzić', niem.

Marasß ‘błoto, bagno’, *Morast* ‘błoto, bagno, trzęsawisko’; *nafutrować* ‘o zwierzęciu: nakarmić’, niem. *füttern* ‘karmić’; *rafać, rafnąć* ‘oddzielać łądygi lnu od główek przez przeciąganie ich przez RAF’, niem. *raufen* ‘rwać, szarpać’; *rajbać, obrajbać* ‘prać’, niem. *reiben* ‘mocno trzeć, nacierać’; *rukować, narukować, narukać* ‘powołać do wojska’; *rychtować* ‘szykować, przygotowywać’, niem. *richten* ‘przygotowywać, kierować’; *szparować, naszparować, uszparować* ‘odłożyć pieniądze; zaoszczędzić’, niem. *sparen* ‘składać, oszczędzać’; *szpulać* ‘nawijać nici na szpule’, niem. *spulen* ‘nawijać nici na szpule’; *szrajtać, doszrajtać* ‘zabrudzić, przemoczyć’, niem. *schreiten* ‘kroczyć, stąpać’; *sztampłować* ‘ustawiać żerdzie pod coś w celu podparcia tego’, niem. *stapeln* ‘układać w stos, gromadzić’; *sztrajchać* ‘ściągać’, niem. *streichen* ‘związać, ściągać’; *sztrykować* ‘robić z wełny na drutach, np. swetry, skarpety’, niem. *stricken* ‘robić na drutach’; *sztychać* ‘boleć, kłuć’, niem. *sticheln*; *sztymować I* niem. *stimmen* ‘stroić instrument’; *sztymować II* niem. *stemmen* ‘wybijać otwór w murze’; *sztyрмаć* ‘wspinać się, wychodzić na coś’, niem. *stürmen* ‘atakować, szturmować’; *szwandrać* ‘mówić językiem niezrozumiałym dla słuchającego’, niem. *schwandern* ‘mówić, pleść’.

Do **przysłówek** należą (5): (w) *curik* ‘do tyłu, z powrotem’, niem. *Zurück* ‘powrót’; *durk* ‘stale, bez przerwy’, niem. *durch* ‘ciągle’; *fryszko, fryszno* ‘szybko’, niem. *frisch* ‘świeży, rześki, żwawy’; *fur* ‘dużo’, niem. *Fuhre* ‘ts’; *furt* ‘ciągle, stale, nieustannie’, niem. *furt* ‘ciągle’; *langsem* ‘powoli’, niem. *langsam* ‘powolny’.

Z omawianego *Korpusu spiskiego* odnotowałam ponad 240 leksemów pochodzenia niemieckiego, nie licząc wyrazów derywowanych. Jak widać liczba germanizmów w gwarze spiskiej jest stosunkowo duża. Zachowały się one w wielu polach semantycznych, ukazując tym samym wpływ kultury niemieckiej na kulturę spiską w przeszłości. Dotyczy to głównie kultury materialnej, jeśli chodzi o kulturę duchową, to należą tu tylko leksyka dotycząca oficjalnego życia społecznego.

W przemyśle lekkim język niemiecki oddziaływał poprzez swoje wyroby, w przemyśle ciężkim – poprzez górnictwo, hutnictwo. W zakresie rzemiosła germanizmy wiążą się głównie z takimi dziedzinami jak krawiectwo, szewstwo, wędliniarstwo, piekarnictwo.

Tradycyjnie wyróżnianą sferą kultury materialnej, w której wpływy niemieckie są wyraźne, jest rzemiosło. Dużo germanizmów dotyczy wszelkich czynności związanych z tkaninami, począwszy od ich wytwarzania, skończywszy na gotowych produktach, ubiorach. Wiele leksemów łączy się z krawiectwem i robótkami ręcznymi. Dotyczą one zarówno różnego rodzaju czynności, jak i używanych elementów. Wiele nazw tkanin ma pochodzenie niemieckie podobnie jak określenia podstawowych elementów ubioru, zwłaszcza produkcji fabrycznej.

Znaczny wpływ niemiecki jest widoczny w nazewnictwie wyrobów drewnianych pochodzenia przemysłowego, tu należą również zestawy narzędzi technicznych. Bliskie tej grupie są nazwy różnego rodzaju urządzeń i maszyn związanych z robotami budowlanymi i remontowymi, ale nie tylko. Bardzo wyraźnie pod wpływem niemieckim rozwijało się wyposażenie kuchni, zwłaszcza jeśli chodzi o naczynia. Pamiętać należy, że oddaje to z jednej strony charakter wyposażenia domowego, z drugiej jednak, co w tym wypadku ważniejsze, oddaje właściwy kierunek wpływu kulturowego, jest odbiciem rozwoju gałęzi przemysłu produkującego na potrzeby domu. Oprócz naczyń wpływ kultury niemieckiej widoczny jest w potrawach w nich przyrządzanych,

przechowywanych. Są tu wyroby mięsne (*sioldra, szolder*), wyróżniają się też wyroby mączne, zwłaszcza wypieki (*pampuszki, kreple*).

Z różnych form działalności gospodarczej rozpatrzeć jeszcze należy działalność rolniczą (w tym hodowlę) z leśnictwem, komunikacją i transport oraz handel i finanse. Dzięki handlowi wprowadzano nowy asortyment, upowszechniając przy tym często jego niemieckie nazwy.

Do życia prywatnego germanizmy nie weszły, poprzestały na zdominowaniu sfery oficjalnej życia społecznego – administracji, wojska oraz szkoły. Zdarza się, że niektóre wyrazy przybrały na gruncie języka polskiego nacechowanie ekspresywne.

W obecnych czasach język niemiecki nie wywiera już takiego wpływu na język polski, jak w minionych stuleciach. Niemniej na przestrzeni wieków polszczyzna bardzo wiele czerpała z mowy naszych zachodnich sąsiadów.

Literatura

- Bąk S. (1933), *Polszczyzna górnośląska w przedwojennej szkole średniej*, Wrocław.
- Bąk S. (1963), *Zróżnicowanie narzecza śląskiego (Próba podziału i charakterystyki dialektów śląskich)*, „Prace i Materiały Etnograficzne” 23, s. 434.
- Biulik M. (2000), *Zapożyczenia z języka niemieckiego w tekstach stylizowanych na gwary warmińską (na podstawie felietonów drukowanych w „Gazecie Olsztyńskiej” w latach 1925–1939)*, „Prace Językoznawcze” z. 2.
- Broda M. (1978), *Zapożyczenia niemieckie w gwarze Puńcowa koło Cieszyna*, „Zeszyty Naukowe UJ, Prace Językoznawcze” 59, s. 99–105.
- Buttler D. (1987), *Germanizmy słownikowe*, „Poradnik Językowy” z. 5.
- Buttler D. (1988), *Zmienność formalna i znaczeniowa dziewiętnastowiecznych zapożyczeń niemieckich w języku polskim*, „Przegląd Humanistyczny” 32.
- Buttler D. (1991), *Dziedzictwo dziewiętnastowieczne w zasobie zapożyczeń niemieckich współczesnej polszczyzny*, „Zeszyty Naukowe WSP w Opolu. Językoznawstwo” 13.
- Czarnecki T. (1980), *Z historii wyrazów staropolskich pochodzenia niemieckiego*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 19.
- Dembowski B. (1894), *Słownik gwary podhalańskiej*, „Sprawozdania komisji Językowej AU w Krakowie” 5, s. 339–444.
- Dyszak A. (2003), *Germanizmy w mowie mieszkańców Bydgoszczy*, [w:] *Polszczyzna bydgoszczan. Historia i współczesność*, red. M. Świącicka, Bydgoszcz.
- Gręń Z. (2000), *Śląsk Cieszyński. Dziedzictwo językowe*, Warszawa.
- Gręń Z. (2002), *Dzieje polityczne Śląska Cieszyńskiego w świetle leksyki regionalnej*, [w:] *Dzieje Słowian w świetle leksyki*, red. J. Rusek, W. Boryś, L. Bednarczuk, Kraków, s. 249–258.
- Grochola-Szczepanek H. (2016), *Korpusowe badania języka mieszkańców Spisza w Polsce – cele i zadania*, „Jezikoslovní zapiski”, t. 22/2, s. 185–196.
- Grochola-Szczepanek H., Górski R.L., Waldenfels von W., Woźniak M. (2019), *Korpus języka mówionego mieszkańców Spisza*, „LingVaria” 1/2019, s. 165–180.
- Habrajska G. (1992), *Dziedzictwo stu lat kontaktów kulturowych polsko-niemieckich w słownictwie łódzkim*, [w:] *Kontakty języka polskiego z innymi językami na tle kontaktów kulturowych*, red. J. Maćkiewicz, J. Siatkowski, Wrocław.

- Harasimowicz I. (1954), *O niektórych elementach niemieckich w dialekcie ostródzkim*, „Język Polski” nr 4.
- Hentschel G., Menzel Th. (2002), *O niemieckich zapożyczeniach leksykalnych a ich substytutach w polszczyźnie XIX wieku*, [w:] *Dzieje Słowian w świetle leksyki*, red. J. Rusek, W. Boryś, L. Bednarczuk, Kraków, s. 263–271.
- Judycka I. (1954), *Typy zapożyczeń niemieckich w gwarach Warmii i Mazur*, „Poradnik Językowy” z. 8.
- Karaś H. (1989), *Germanizmy leksykalne w „Kronikach hrowskich” Jana Lama*, „Poradnik Językowy” z. 9–10.
- Karszniewicz-Mazur A. (1988), *Zapożyczenia leksykalne ze źródła niemieckiego we współczesnej polszczyźnie*, Wrocław.
- Kąś J. (2011), *Słownik gwary orawskiej*, t. 1–2, Kraków.
- Kąś J. (2015–2019), *Ilustrowany leksykon gwary i kultury podhalańskiej*, t. I–IX, Bukowina Tatrzańska–Kraków.
- Kleszcz K. (2002), *Zapożyczenia niemieckie w gwarach śląskich*, „Z Polskich Studiów Slawistycznych. Seria X: Językoznawstwo”, Warszawa, s. 89–99.
- Kleszcz K. (2002), *Zapożyczenia niemieckie w gwarach śląskich (na przykładzie pierwszego tomu Słownika gwar śląskich)*, [w:] *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki*, pod red. S. Gali, Łódź, s. 225–233.
- Kleszcz K. (2006), *Kontakty językowe polsko-niemieckie na Śląsku w pierwszej połowie XIX wieku*, [w:] *Wokół polszczyzny dawnej i obecnej*, red. B. Nowowiejski, Białystok.
<https://spisz-wew.ijp.pan.pl>.
- Kostecka-Sadowa A. (2018), *Zapożyczenia niemieckie w polszczyźnie południowokresowej*, [w:] *Polen und Deutsche in Europa. Polacy i Niemcy w Europie*, red. K. Trybuś, M. Düring, M. Junkier, Berlin, s. 267–282.
- Krajewska M. (1988), *Zapożyczenia niemieckie w tekstach XVI wieku. Rzeczowniki złożone z drugim członem -tuch*, „Poradnik Językowy” z. 4.
- Labocha J. (2000), *Ślady niemieckie w mowie Polaków na Śląsku Cieszyńskim w Republice Czeskiej*, [w:] *Język trzeciego tysiąclecia*, red. G. Szpila, [= „Język a Komunikacja” 1], Kraków, s. 303–309.
- Menzel Th., Hentschel G., *Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Teschener Dialekt des Polnischen*, Oldenburg [= „Studia Slavica Oldenburgensia” 10].
- Miodek J. (1991), *Germanizmy w gwarze śląskiej*, „Zeszyty Naukowe WSP w Opolu. Językoznawstwo” 13.
- Nowowiejski B. (1996), *Z dziejów ober(-) w języku polskim*, „Prace Filologiczne” 40.
- Nowowiejski B. (1996), *Zapożyczenia leksykalne z języka niemieckiego w polszczyźnie XIX wieku (na materiale czasopism)*, Białystok, s. 9–16.
- Nowowiejski B. (2007a), *Wpływy języka niemieckiego na polszczyznę w zakresie słownictwa*, „Poradnik Językowy” z. 5.
- Nowowiejski B. (2007b), *Ze współczesnej perspektywy o przysłowiaach w niemiecko-polskim słowniku K.C. Mrongowiusza z połowy XIX wieku*, „Białostockie Archiwum Językowe” 7.
- Obara J. (2002), *Mechanizm zapożyczania z języka niemieckiego do gwar śląskich*, [w:] *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki*, pod red. S. Gali, Łódź, s. 359–372.

- Perzowa H. (1997), *Wyrazy pochodzenia niemieckiego w Słowniku gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur (SGOWM). Adaptacja fleksyjna i słowotwórcza*, [w:] *Obraz językowy słowiańskiego Pomorza i Łużyc. Pogranicza i kontakty językowe*, red. J. Zieniukowa, Warszawa, s. 331.
- Pilorz A. (1991), *Słownictwo ekspresywne w gwarze Śląska Cieszyńskiego*, „Rocznik Cieszyński” VI–VII, s. 153–165.
- Rybicka-Nowacka H. (1981), *Zapożyczenia z języka niemieckiego w Słowniku języka polskiego Samuela Bogumila Lindego*, „Prace Filologiczne” 30.
- Seiffert-Nauka I. (1987), *Zapożyczenia niemieckie galicyjskiej gwary żołnierskiej w dawnym dialekcie miejskim Lwowa*, „Rozprawy Komisji Językowej WTN” 18.
- Siatkowski J. (1967), *Wpływ poszczególnych dialektów niemieckich na język polski*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 7.
- Siatkowski J. (1983), *Interferencje językowe na Warmii i Mazurach*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 21.
- Siatkowski J. (2004), *Wpływy niemieckie*, [w:] J. Siatkowski, *Studia nad wpływami obcymi w Ogólnosłowiańskim Atlasie Językowym*, Warszawa, s. 11–52.
- Siatkowski, J. (2015), *Studia nad słowiańsko-niemieckimi kontaktami językowymi*, Warszawa.
- Słownik gwary miejskiej Poznania*, red. M. Gruchmanowa, B. Walczak, Poznań 1997.
- Słownik gwary Zakopanego i okolic* autorstwa J. Zborowskiego, pod kier. J. Okoniowej, Zakopane–Kraków 2009.
- Sowa F. (2002), *Słownictwo gwarowe jako przedmiot badawczy – gwarowe drobiazgi etymologiczne*, [w:] *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki*, pod red. S. Gali, Łódź, s. 489–498.
- Tambor J. (1998), *Germanizmy w gwarze śląskiej – stopień przyswojenia*, [w:] *Studia historyczno-językowe*, red. O. Wolińska, Katowice [= „Prace Językoznawcze” 25], s. 210–218.
- Walczak B., Witaszek-Samborska M. (1989), *Wpływy niemieckie w gwarze miejskiej Poznania*, „Rozprawy Slawistyczne” 4.
- Walczak B. (1993), *Kontakty polszczyzny z językami niesłowiańskimi*, [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław.
- Walczak B. (1999), *Zapożyczenia leksykalne: teoria i metodologia*, [w:] *Polszczyzna północno-wschodnia 2*, red. B. Nowowiejski, Białystok.
- Walczak B. (2001), *Rozwój systemu leksykalnego polszczyzny w XX wieku*, [w:] *Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju*, red. S. Dubisz, S. Gajda, Warszawa.
- Witaszek-Samborska M. (1993), *Zapożyczenia z różnych języków we współczesnej polszczyźnie (na podstawie słowników frekwencyjnych)*, Poznań.
- Wyderka B. (2002), *Językowe subregiony Śląska*, „Z Polskich Studiów Slawistycznych. Seria X: Językoznawstwo”, Warszawa, s. 263–270.
- Zaręba A. (1961), *Śląskie teksty gwarowe (z mapką)*, Kraków.
- Zielińska K., *Związki językowe polsko-niemieckie*, <http://www.bolgraph.com.pl/ftp/publikacje/6004.pdf>.